

ТЕОРЕТИЧЕСКИТЕ И ПРАКТИЧЕСКИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА ХУМАНИЗМА В ТВОРЧЕСТВОТО НА АБРАХАМ МАСЛОУ (ПО СЛУЧАЙ 100 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО МУ)

Мариана Няголова

Абрахам Маслоу е от онези големи творци на съвременната психология, за които, с хода на времето, все повече се говори и пише. В световната научна историография името му се свързва неизменно с идеологията на хуманистичната психология и с организацията на едноименната американска асоциация.

Син на емигранти от Украйна, гражданин на Съединените американски щати, възпитаник на Уисконсинския университет, Маслоу отказва преднамерено да прикрива еврейския си произход, защото е убеден, че същността и възможностите на личността се крият най-вече в нейния индивидуален потенциал. Още през 30-те години на ХХ век той е силно повлиян от идеите на гешалтпсихологията и на американската психологична антропология. За свои идейни вдъхновители в психологията счита Макс Вертхаймер и Рут Бенедикт. В създаването на концепцията си за потребностите използва идеи и възгледи от индивидуалната психология и психоаналитичната теория на Алфред Адлер.

Създавайки своята оригинална хуманистична теория, Маслоу приема, че човекът е най-висшето и много специално животно, но закономерностите на неговата психика не бива да се извеждат по аналогия от зоопсихологията. В това отношение, възгледите му се различават не само от еволюционизма на Едуард Торндайк, но и от сравнителния подход на гешалтпсихолозите, предложен от Волфганг Кьолер. Насочвайки се обаче към най-висшето ниво на човешката психика, Маслоу използва много от принципите и понятийния апарат на гешалтизма. Като приема “холистичната” идея, че цялото винаги е нещо повече от сумата на отделните елементи, той си поставя за задача да създаде една цялостна психологична концепция за човека. Така формирани,

възгледите му намират израз в разбирането за хуманизирана психологична наука, чиято методология е съществено обновена.

Хуманистичната психология като наука за индивидуалните ценности

Маслоу подлага на критическа оценка целите и задачите на психологията като наука. Без да отрича напълно смисъла на извървения от психоанализа и бихевиоризма път, той не приема цялостната им идейна насоченост, поради факта, че в тях се отделя малко внимание на активността на индивида, на неговите потенциални и актуални възможности. Въпреки че се формира като психолог в рамките на американския функционализъм, той специално подчертава, че хуманистичната психология всъщност изразява метафункционалистки тенденции. Ако се приеме, че и двете направления изучават полезността, то функционалната психология я изучава от гледна точка на самосъхранението, а хуманистичната – от гледна точка на самоусъвършенстването. В тази връзка Маслоу отбелязва: “Концепцията за IQ няма нищо общо с мъдростта. Една психология, която се ограничава с обособяването на специфичното понятие “коефициент на интелигентност”, пренебрегва такива по-важни теми като познанието, самопознанието, разбирането, здравия смисъл, правилната преценка и т.н.” (Maslow, A., 1965, p. 224). По тези причини за хуманистичния психолог функционализмът се оказва неприемлива концепция.

Анализирайки целите на отделните психологични области като социалната психология, клиничната психология, педагогическата психология, зоопсихологията и други, Маслоу подчертава, че тяхната изследователска насока трябва да приеме нова ориентация. Така например клиничната психология “не е равнозначна на психологията на ненормалното. Тя би могла да е също така лична индивидуална история на клиничен случай на постигнали успех, щастливи, здрави хора. Тя може да изучава не само заболяването, но и здравето, не само слабите, страхливите, жестоките, а също така силните, храбрите и добрите. Прекарваме много време да изучаваме престъпните наклонности. Защо не изучаваме също така придържането към законите, отъждествяването с обществото, филантропията, социалното съзнание” (Маслоу, Е. 2001, с. 316).

Що се отнася до социалната психология, Маслоу подчертава, че “социалната психология би трябвало да се занимава повече с изучаването на имитацията, внушението, предрасъдъците, омразата, враждебността. Това са второстепенни сили у здравите хора. Социалната психология е прекалено много доминирана от едно отнасящо се до по-висшите животни понятие за властта с “нисък таван”. Взаимоотношенията между културата и личността обикновено се изучават така, сякаш културата е основната движеща сила, сякаш нейната способност да оформя е неумолима. Акултурацията и социализацията въздействат само донякъде при определени хора. Нужно е да се изучава независимостта от средата” (Маслоу, Е. 2001, с. 318). От приведения цитат може да се направи изводът, че Маслоу призовава недвусмислено за психологизиране и индивидуализиране на социалната психология, която след Втората световна война е заприличала повече на социология и политология, отколкото на психологическа дисциплина.

Оригинални са и вижданията му върху основното за американската антропология до 60-те години на XX век отношение: “култура и личност”. С идеите си за етоса на културата и за културата като модел за личността, Рут Бенедикт поставя основите на цяла школа в културологията, антропологията и етнопсихологията под названието “Култура и личност”. Тя, може би първа в антропологията, се отказва от идеята да разглежда личността като пряко производна от влиянието на културата. С опитите си за известно психологизиране на антропологията, Бенедикт лансира и представите за подвижността и пластичността на човешката природа. Самият Маслоу заема особена позиция относно проблема “култура и личност”. Той подчертава и преосмисля посочените идеи по посока на обособяване на индивидуалността на личността по отношение на културата.

Критиката му не отминава и педагогическата психология, защото тя се занимава с целите на образованието, но пренебрегва “ученето със сърцето”. Той счита, че традиционното образование постига най-вече адаптацията към изискванията на възрастните, а е нужно да се занимава с растежа и бъдещето самоактуализиране на детето (Маслоу, Е. 2001, с. 309). Остро критикува т.н. “теория за научаването”, която като цяло възниква в рамките на поведенческата (бихевиористка и необихевиористка) психология. Нарича я “външно научаване” за раз-

лика от “истинското научаване”, основано на опита на саморазвиващата се личност. Това “външно научаване” е приемане на инструкции “за усвояване на някакви умения, възможни навици, подобно на напълването на джоба с монети и ключове” (Маслоу, А. 1982, с. 110). За Маслоу този тип асоциативно учене няма нищо общо с начините по които се обучават самоактуализиращите се хора.

Основното му обобщение по отношение на психологията като наука е свързано с убеждението, че тя трябва да бъде преди всичко наука за психично здравия, развиващ се и усъвършенстващ се човек. В този смисъл той задава и една нова задача на психологията: “тя трябва да бъде наука за ценностите” (Маслоу, А. 2001, с. 313).

Целостта на психичното развитие като единство на потребностно-мотивационната сфера

Според Маслоу целостта, единството на човешкото същество се разкрива най-добре чрез потребностно-мотивационната сфера. Неговата теория за йерархията на базовите потребности се оказва обяснителен принцип на личностното развитие.

Той счита, че и петте основни човешки потребности са вродени, но в развитието на конкретния човек те се проявяват в определена последователност. В основата на представената от него йерархия се намират физиологичните потребности. Това са потребностите от храна, вода, кислород, оптимална температура, сексуални потребности и т.н. На следващото ниво се оказват потребностите, свързани със сигурността (от увереност, от структурираност, от ред, от предсказуемост на обкръжението). Третото ниво от йерархията включва потребностите, свързани с любовта (потребност от афективни отношения с другите, от принадлежност към определена група, потребност да обичаш и да бъдеш обичан). Потребностите от оценка се проявяват на четвъртото йерархично ниво. Те са свързани с уважението на другите и със самоуважението. Според Маслоу този вид потребности се подразделя на две групи. Към първата подгрупа се отнасят такива потребности като желание за сила, постижения, адекватност, майсторство и компетентност, увереност пред света, независимост и свобода. Втората подгрупа включва желанието за репутация или престиж, положението в обществото, известността и славата, господството, признанието, вни-

манието, значимостта, достойнството. На петото ниво са потребностите от самоактуализация. Това са и най-висшите потребности в йерархията.

Според Маслоу удовлетворяването на по-висшите потребности предполага предварително удовлетворяване на по-нисшите. Човек пристъпва към удовлетворяване на потребностите от по-висше ниво само при условие, че са задоволително удовлетворени неговите нисши потребности.

Йерархичната система от пет основни потребности стои в основата на човешкото развитие като цяло. В зависимост от това дали потребностите се задоволяват или не, се определя насоката на формиране на характера, реализацията на поведението, типологията на личността. Маслоу въвежда едно специфично понятие “функционална автономия”, което изразява възгледа му, че “по-висшите базови потребности биха могли след дълго задоволяване да станат независими както от своите предпоставки, така и от собственото си нормално задоволяване, т.е. тези аспекти на човека са станали функционално автономни, т.е. независими от самото удовлетворяване, което ги е създадо” (Маслоу, Е. 2001, с. 105).

С теорията си за йерархията на потребностите Маслоу всъщност подсказва идеята, че само в общество, което е осигурило задоволяването на базовите потребности на хората, личността може да развива своите висши потребности и да се самоактуализира. Пример за такъв тип общество, според него, е самото американско общество от 50-те и 60-те години на XX век. Той специално посочва, че в САЩ няма хора, които да гладуват и да са лишени от елементарни битови условия (Маслоу, Е. 2001). Следователно в условията на икономически и социален просперит е естествено личната инициатива да се развива с бързи темпове дори и в духовната сфера. На фона на високия американски жизнен стандарт в годините след Втората световна война става разбираема и подчертано индивидуалистичната ориентация, която Маслоу лансира в теорията си за най-висшите личностни прояви на човека.

Самоактуализацията като пиков момент на личностното развитие

Много често оригиналността на психологическата теория на Маслоу се свързва с разработката на понятието “самоактуализация”. Понякога с това понятие се олицетворява и същността на американската хуманистична психология. За Маслоу то е живата връзка между неговата собствена концепция и гешалтпсихологията. Самият термин “самоактуализация” той взимаша от теорията на Курт Голдщайн. Както самият Маслоу посочва, именно благодарение на Голдщайн, е “успял да съедини “студентите” аспекти на гешалтпсихологията с тези на психодинамичната психология, а също така и да формулира холистично-динамичния подход, чиито предпоставки се крият в голдщайновата психология на организма – по-скоро холистична, функционална, динамична и телеологична, отколкото атомистична, таксономична, статична и механична” (Маслоу, А. 2003).

Маслоу придава на този термин нов смисъл, значително различен от трактовката на Голдщайн. Остава единствено общият принцип, че самоактуализацията е заложена в биологичната природа на човека. Същността на самоактуализацията Маслоу свързва с желанието на хората да се самоосъществяват: тенденцията да претворяват своите възможности. Това е стремежът на човека да се самоусъвършенства и да реализира своя потенциал. Процесът на самоактуализация е изпълнен с трудности. Свързан е с преживяването на страх от неизвестността, с отговорност, но също така и с пълноценност на преживяванията, с реализация на стремежите.

Въпреки че почти всички хора се стремят към самоактуализация, единици са онези, които действително я постигат. Много често Маслоу посочва като пример за самоактуализирани личности Макс Вертхаймер и Рут Бенедикт. Такива хора са с висока самооценка. Приемат другите. Приемат природата. Имат подчертано чувство за хумор и са неконвенционални (независими са от условностите). Склонни са към преживяване на “пикови чувства”, т.е. състояния на вдъхновение. На самоактуализиращите се хора са чужди егоизмът, завистта, злобата, цинизмът. Те не са склонни към депресия и песимизъм (Маслоу, Е. 2001, с. 63–91).

Начинът на задоволяването на потребностите, естествено заложеният в човека стремеж към самоактуализация определят и особеностите във формирането на характера.

Индивидуалната активност на личността и формирането на нейния характер

Маслоу критикува онези психологични концепции, които се основават на идеята, че чертите на характера се заучават. В този случай той има предвид асоциативните теории и теориите за ученето на гешталтистите от които се дистанцира, защото поставят акцента върху рационалистичната страна на ученето, върху самия процес на познаването, без да отчитат волевия и афективния фактор.

Счита, че върху формирането на характера влияят съставките на т.нар. “вътрешно учене”, а именно: “възпитателното въздействие на уникалните и дълбоко лични преживявания; афективните промени, породени от повтарящите се преживявания; волевите промени, предизвикани от фрустрацията; промените в нагласите, очакванията или дори в мирогледа, предизвикани от някои типове ранни изживявания и конституционално детерминирани вариации в селективната асимилация на всяко преживяване от страна на организма” (Маслоу, Е. 2001, с. 111). Изброените съставки показват, че “вътрешното учене” се доближава по същността си до резултатите от жизнения опит на отделния човек, в който решаващо значение имат преживяванията, а не знанията, получени под формата на предписания и формулировки отвън – от заобикалящите хора.

Формирането на характера е в тясна връзка със задоволяването на основните потребности в детството. Колкото по-добре се задоволяват те, толкова по-голяма е гаранцията, че в зрялата си възраст човек ще проявява устойчивост на характера и едва ли ще изпадне в състояние на фрустрация.

Маслоу подчертава, че задоволяването на т.нар. от него “физиологични” потребности не корелира пряко с формирането на чертите на характера. Сред този тип потребности той се ограничава единствено с интерпретацията на потребностите от сън и почивка и посочва, че ако те не са задоволени се развиват такива черти на характера като сънливост, мързел, отпуснатост и др., а при задоволяването им наблюда-

даваме съответно характерологични прояви като бодрост, енергия, ентузиазъм.

Според Маслоу потребността от сигурност се вписва особено добре в процеса на формиране на характера. Нейното незадоволяване води до формирането на черти като тревожност, плахост, нервност, а задоволяването ѝ съответно – до търпеливост, спокойствие, релаксираност, увереност в бъдещето и др.

Задоволяването на потребностите от любов, уважение само-оценка стои в основата на формирането на характерологични качества като самоуважение, любвеобилност, самоувереност. Общото задоволяване на потребностите, т.е. подобряването на условията на психичен живот, на излишък, на изобилие, на богатство води до формирането на такива черти на характера като доброта, щедрост, алтруизъм и др. (Маслоу, Е. 2001, с. 114–115).

Обвързването на въпроса за формирането на характера с тезиса за задоволяването на потребностите дава възможност на Маслоу да посочи и подход за личностна типология. Като предлага “задоволяването на йерархията от базови емоционални потребности да се приеме за непрекъсната права линия”, той формулира извода, че “ако организъмът на повечето хора има сходни потребности, то всеки човек може да бъде сравнен с който и да е друг по степента, до която са задоволени те” (Маслоу, Е. 2001, с. 120). Този принцип на класификация Маслоу определя като холистичен, т.е. цялостен, “защото класифицира цялостни личности в една последователност, а не части или аспекти от личности в множество несвързани последователности” (Маслоу, Е. 2001, с. 120).

Възгледите на Маслоу за същността на човешкото творчество

Като хуманистичен психолог Маслоу много често изказва становището, че “изучаването на творчеството и продуктивността трябва да заемат важно място в психологията” (Маслоу, Е. 2001, с. 314). За него този проблем е обвързан тясно с изследването на мисленето и с проявите на личността.

Маслоу допуска, че има както творческо, така и нетворческо мислене. В неговата концепция се чувства влиянието на възгледите за мисленето на гешалтпсихолозите, когато допуска, че познанието може

да бъде “внезапно разбиране”, “схващане на принципа”, “просветление”. Следвайки своя учител М. Вертхаймер, А. Маслоу разглежда творческото мислене като присъщо единствено на “творческите хора”, за разлика от хората, изпълняващи добре осмислената работа заради тривиални цели. На творчески мислещите хора е присъщ холистичен тип мислене. Благодарение на него те преодоляват миналото и излизат извън границите на условните категории, за да изследват нови отношения (Гуманистическая..., 2000, с. 334).

Маслоу счита, че мисленето не се ограничава единствено до рамките на рационалността, до целенасоченото разсъждение върху определена, експериментално зададена мислителна задача. В това отношение той неведнъж подчертава различията си с редица учени, негови съвременници, като Ханс Айзенк и Джой Гилфорд, традиционно свързващи творческите прояви с високия коефициент на интелигентност. Заедно с това критикува и основополагащата гледна точка на функционалистката психология на мисленето, представена от Джон Дюи, според която мисленето е ситуативно възникващ процес, стимулиран от необходимостта за решаването на нарушаващи равновесието проблеми.

На всички тези подходи в психологията на мисленето, определени от него като “рационалистични”, Маслоу противопоставя разбирането си, че “мисленето е познание при което в центъра стоят проблемите, а не “егото”. Мисленето не винаги е определено, организирано, мотивирано или целенасочено”. Продуктивността или творческия характер на мисленето се осигуряват и от “нерационални” фактори като “несъзнаваното, фантазията, мечтите, инфантилното, емоционалното мислене, психоаналитичните свободни асоциации” (Маслоу, Е. 2001, с. 315).

За Маслоу творчеството не е само характеристика на мисленето, а по-обща проява на човешкия организъм. Той я отнася до нивото на психично здраве изобщо, т.е. в колкото по-добро психично здраве е съответният човек, толкова по-високо е неговото ниво на креативност. В книгата си “Новите граници на човешката природа” Маслоу подробно разглежда фазите и механизмите на творческия процес. Според него съществуват две творчески фази: на вдъхновението и на разработката. По време на втората фаза творческата личност губи своето

минало и бъдеще, и живее само с настоящия момент. Той счита, че “способността да се загубиш в настоящето представлява задължително условие за всяка креативност” (Маслоу А., 1999, с. 64).

Анализирайки процеса на творчеството и на творческите индивиди, Маслоу изтъква съществуването на първична и вторична креативност. Първичната креативност произтича от несъзнателното. Нейният източник е в дълбочината на човешката природа. Тя е наследствена у всеки човек и съответства на фазата на вдъхновението в творческия процес. Вторичната креативност се реализира чрез фазата на разработката. До голяма степен тя е съзнателна. Вторичната креативност изисква не само наличието на творческите способности като такива, но и продължителна и упорита работа.

Маслоу счита, че проблемът за креативността е проблем на творческата личност, а не на продуктите от творчеството, творческото поведение и т. н. Творческият човек като цяло не е обикновен, а е особен тип човек, който е придобил някакви нови възможности. Според Маслоу съществуват два фактора за оптималното развитие на креативността. Единият е външен. Това е социалният фон, който може да бъде и неблагоприятен. Вторият е вътрешен. Това е съзнанието или по-точно самосъзнанието. То също може да играе задържаща роля като източник на вътрешни съмнения, самокритика, конфликти (Павлова, Т. А. 2005, с. 60). Чрез всичко това, Маслоу доказва, че креативността, стремежът към творчество са съществена част от естетествената самореализация на човека. Друг аспект на самореализацията той разкрива чрез разбиранията си за висшите човешки преживявания.

Самореализацията и психологията на човешкото битие

Както тенденцията към самоактуализация, така и тенденцията към самореализация са заложили в самата човешка природа. През целия си живот конкретният човек се стреми да се самореализира в максимална степен, като възможностите за това са строго индивидуални. Начинът, по който човек се самореализира определя и същността на неговото битие. В концепцията на Маслоу понятието “битие” заема съществено място. То се отличава и с особен смисъл, твърде по-широк от смисъла му на класическа философска категория. Би могло да се счита, че под “битие” в случая се разбира човешкото същест-

вуване като цяло и ориентацията на това съществуване – било в хармония със себе си и с другите хора, било в състоянието на екзистенциален дефицит по отношение на задоволяването на висшите човешки потребности. Възможните битийни състояния Маслоу илюстрира чрез преживяването на висшите човешки чувства. Той разграничава два типа любов: обусловена от дефицит (Д-любов) и битийно обусловена (Б-любов). В състоянието на Б-любов (насочена към Битието на другия индивид или обект) се проявява т.н. “познание на битието” или Б-познание. В състояние на Б-любов, индивидът е способен да види в обекта на любовта си такава реалност, каквато другите хора не забелязват, т.е. неговото възприятие може да стане по-остро и по-проницателно. То е противоположно на познанието, обусловено от потребността от преодоляване на дефицита от любов, което Маслоу нарича “Д-любов”. Б-любовта се проявява в родителското чувство, в състоянието на творчество, в терапевтичния или в интелектуалния инсайт и т.н. Според Маслоу това са моменти на висше човешко щастие и той ги определя като “пикови преживявания”. В опита на пиковите преживявания става възможно и познаването на битието. Маслоу използва и термина “познание” твърде широко и нетрадиционно. Познанието също се свежда до два вида – “Б” и “Д”. При “Б-познанието” индивидът възприема обекта като цяло, като нещо завършено, а при “Д-познанието” възприемането на обектите и на действителността се осъществява частично, непълно, в зависимост единствено от конкретната цел. Маслоу посочва, че “Д-познанието” съставлява по-голямата част от познавателния опит на човека (Маслоу, А., 2003, с. 102–138).

Той развива и идеята за съществуването на особен тип човешки ценности, определени от него като “Б-ценности” или “ценности на битието”. Конкретно това са: истината, красотата, съвършенството, всестранността. Този тип ценности са присъщи на самоактуализиращите се хора, развиващи се и реализиращи се в обществото в зависимост от призванието си. “Б-ценностите” се проявяват всъщност като особена група потребности. За много хора те се превръщат в смисъл на живота без самите те да подозират това. Маслоу ги нарича “метапотребности”, а тяхното потискане – “метопатология”. Той дава интересен пример за проявите на тази “метопатология”: Това е душевно заболяване, което възниква например в резултат на постоянното съжи-

телстване с лъжци и оттам – в резултат на загубата на доверие в хората (Maslow, A., 1965, p. 225). Този аспект от хуманистичната теория на Маслоу е повлиян не само от екзистенциалните тенденции през 50-те години, но той свидетелства и за влиянието, което американският психолог изпитва от страна на източната философия и по-конкретно - от даоизма.

Хуманистичната концепция на Маслоу, във всичките ѝ аспекти, е насочена към изучаването на естествения ход в развитието на човешката личност. Очевидно е, че се изтъкват онези личностни качества, които позволяват на конкретния човек да стане социално значим, като заедно с това преживява вътрешна хармония. Въпреки че марксистки ориентираните американски критици на Маслоу, още през 70-години определят теорията му като “елитарна”, а постмодернистите не приемат идеите му за самоактуализацията и самореализацията, считайки ги за прекалено индивидуалистични (Pearson, E. M., 1999), за насоката на съвременната психология като цяло тази теоретична тенденция на Маслоу е от съществено значение. Изучаването на нормалните, естествените психични прояви на човека са и нейната основна цел. Маслоу специално подчертава: “Добрият гражданин. Честният човек. Отделяме много време, за да изучаваме престъпниците. Защо не изучаваме такива хора” (Маслоу, Е., 2001). По такъв начин, именно психично здравият човек представлява интерес за психотерапията.

Принципите на психотерапията и самоактуализацията

Най-важно за психотерапията, от гледна точка на Маслоу, е различаването на нормалното психично развитие от ненормалното. Той посочва, че “идеята за психично здравия човек включва вярата, че индивидите имат собствена, присъща им природа, някакъв скелет на психологическата им структура. Те имат потребности, способности и склонности, които са отчасти генетично обусловени, като някои от тях са характерни за целия човешки род, независимо от културите, а други са уникални за дадения индивид. Базовите потребности са по-скоро добри отколкото зли. Пълното здраве, нормалното и желателното развитие, се състоят в актуализирането на тази природа, в осъществяването на този потенциал. Здравето се развива по-скоро отвът-

ре, отколкото отвън. Психопатологията настъпва в резултат от отричането, фрустрацията или осуетяването на същностната човешка природа.

Добро е всичко, което допринася за развитието на вътрешната човешка природа, а лошо е всичко онова, което фрустрира, отрича или блокира истинската човешка природа” (Маслоу, Е., 2001, с. 228–229).

За Маслоу психотерапията “са всички онези средства, които помагат да се върне човекът на пътя на самоактуализацията и развитието по посока, диктувана от неговата вътрешна природа” (Маслоу, Е., 2001, с. 229). В този смисъл задачата на психотерапевта е да покаже на хората как да открият своите метапотребности, подобно на психоаналитиците, които разкриват техните инстинктивни потребности. За целта Маслоу формулира осем начина на поведение, водещо до самоактуализация, които предполагат Аз-ът да реализира самия себе си чрез осъществяването на избор, отговорност за самия себе си, смелост при заемането на некомформистки позиции, стремеж към съвършенство чрез реализация на собствените потенциални възможности, осъзнаване на пиковите преживявания, откриване на символичните ценности и преодоляване на собствените защитни механизми.

Маслоу предлага една психотерапевтична стратегия в духа на даоизма, т.е. при консултирането трябва отначало да се разкрие нещо в човека, а след това вече да му се помогне. Даоизмът според Маслоу означава ненамеса. Той се изразява чрез принципа: “нека всичко да си върви по реда”. Добрият клиничен терапевт помага на клиента си да се разкрие, да преодолее защитите, да познае самия себе си. Терапевтът не бива да налага своите възгледи на клиента, защото хората, които наричаме “болни” – това са онези, които не са това, което са. Те са хора с изградени невротични защити. В крайна сметка консултантът трябва да помага за самоактуализацията на хората, а не да “ги лекува от някаква болест”. Затова Маслоу отбелязва, че названията “терапевт”, “психотерапия” и “пациент” напомнят определен медицински модел. В случая, обаче не става дума за болни хора, а за такива, които се нуждаят от самоактуализация. Ето защо той предпочита да се говори за отношения между “консултант” и “клиент” или както той се изразява в стила на Алфред Адлер: за отношения между “по-голям и по-малък брат” (Маслоу, А. 1982, с. 111–117).

Диагностиката на самоактуализиращата се личност

Маслоу не само очертава една нова методологична перспектива пред психотерапията и консултирането, но той допринася твърде много за създаването на експериментални изследователски методики. На основата на неговата теория за самоактуализацията Еверет Шостром създава “Скалата за самоактуализация: ориентир за личностния ръст”, широко известна като POI. Въпросникът включва 150 айтема, отнасящи се до ценностните предпочитания, както и до атитюдите и постъпките. Използва се както в клиничната практика от психотерапевти и консултанти (вж. например: Lorr, M., R. R. Knapp), така и в прогностичните изследвания по психология (Probst, G. K.).

Широко приложение “Скалата за самоактуализация” (POI) намира в психологическите изследвания на студентската креативност (Мотков, О. И., 1995; Колпакова, А. Н., 2007). Нейните предимства се очертават по посока на темпоралната ориентация на теста, т. е. има възможност за установяване на настоящето ниво на личностна актуализация на изследваните. Тестът на Шостром, а и многобройните му по-късни вариации и адаптации, в максимална степен отчитат факта, че самоактуализацията е нееднозначен конструкт и описанието на нейното равнище не може да се сведе до един единствен показател. Тя е многоизмерна величина, в състава на която влизат множество поведенчески и ценностни характеристики на личността (Овчинникова, Л. И., 2007).

Теоретичните изследвания на Маслоу на такава базова потребност като потребността от сигурност намират практически израз в тестовата методика за диагностициране на нивото на самоактуализация: “Сигурност – Несигурност” (Test S – I), която успешно се използва и днес в много експериментални разработки (Schultz, D. P., S. E. Schultz, 1987).

Хуманистичната психологична теория на Маслоу намира своето приложение в много сфери на практиката, близки до психологията. Тя открива една нова ера в образованието. Според Маслоу образованието е непрекъснат процес, който продължава през целия живот на човека. “То не се свежда единствено до получаването на знания, а до цялостна реинтеграция на индивида, която непрекъснато води до промени в представата за себе си, в чувствата и в поведението, както

и във взаимоотношенията със средата” (цит по: Кокс, Р., 2001, с. 422). На основата на хуманистичната теория на Маслоу се създават нови методики за обучение, чиято цел е насърчаването на активността на обучаваните, стремежа им към развитие и постижения, стимулиране на действителните им способности (Keutzer, C. S., 1975).

Хуманистичните насоки на организационната психология

Друга сфера, в която се прилагат широко идеите на Маслоу, е психологията на труда, мениджмънта и бизнеса. Благодарение на работата си като гост-преподавател в завода за високи технологии “Нелинейни системи” в Дел Мар – Калифорния, той разработва приложението на своята психологическа теория в мениджмънта. Пропагандира т. н. “еупсихичен мениджмънт”, съгласно който не всички хора могат да си позволят психотерапевтични сеанси, но всички хора могат да работят в една терапевтично ориентирана работна атмосфера. “Еупсихизъм” е термин на Маслоу, с който той обозначава институциите, които се движат по посока на неговото крайно разбиране за психично здраве”.

В предговора на книгата си “Еупсихичният мениджмънт” той посочва, че всъщност става дума за създаването на една идеална и нормативна социална психология. Самият термин “еупсихизъм” дефинира така: “Измислих думата “еупсихизъм” и го определих като онази култура, която би била породена от 1000 души, самоактуализиращи се на самотен остров, на който не страдат от интерференция” (Kaplan, A., 2002, p. 8). Работата му в Дел Мар и систематизацията на обобщенията му на тази основа, го карат да формулира големия въпрос за взаимоотношението между индивида и обществото по следния начин: “Доколко обществото позволява една добра човешка природа? Доколко социалната природа позволява едно добро общество?” (Kaplan, A., 2002, p. 3).

Маслоу формулира т.нар. “Теория Z”, която революционизира класическия модел на икономическия недостиг, като включва импулса към самоактуализация, обич, постигане на най-висшите човешки ценности. В съгласие с “Теорията Z”, съвместното вземане на решения, взаимното доверие, близостта, грижата и сътрудничеството са съществено необходими за организационното развитие (Кокс, Р., 2001, с. 428).

Теорията на Маслоу за мениджмънта се основава на разбирането му за йерархията на базовите потребности, мотивиращи работника в неговата трудова дейност. Източниците на мотивацията са структурирани чрез йерархичната форма на “потребностната пирамида”. Така мотивацията разкрива силите, които действат вътре в личността и я тласкат да се държи по един специфичен начин, да се ориентира към определена цел. Всяка мотивация е целенасочена, т. е. визира резултата, който личността иска да постигне. При тези условия, функцията на мениджъра е свързана със стимулацията на индивидуалните мотивации на работниците в полза на целите на организацията (Kaplan, A., 2002).

С публикуването през 60-те години на “Еупсихичният мениджмънт” Маслоу всъщност се оказва пионер и дори предшественик на съвременната организационна психология. Тъй като в последните десетилетия тази дисциплина се развива изключително интензивно, разбираема е появата на сериозни съвременни критики на предложения от него мотивационен модел за това, че трудно се обвързва с действителната организационна практика (Louart, P., 2002). Този модел, обаче не представя да бъде принципиално актуален за общественото отношение към труда и трудовата дейност в САЩ с идеята, че самореализацията е идеалът на индивидуалната човешка дейност. Това подсказва идеята, че човекът е мотивиран по случаен начин, но винаги във връзка с универсалните ценности на своето битие. По такъв начин, концепцията на Маслоу не е загубила своето значение в контекста на традиционните за американеца прагматизъм и мироглед.

***

Времето е най-доброто изпитание за значението на научните възгледи. Цялостният принос на Маслоу в съкровищницата на световната психология не е загубил своята актуалност може би най-вече поради факта, че е съчетал в себе си общочовешките и общонаучните ценности на епохата със специфичните тенденции и нагласи на американската култура и наука.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Анцыферова, Л. И.** Психология самоактуализирующейся личности в работах Абрахама Маслоу. Вопросы психологии, 1973, № 4, с. 173–180.
2. **Брушлинский, А. В.** Психология субъекта. Алейтея. СПб., 2003.
3. **Брушлинский, А. В.** Избранные психологические труды. “Институт психологии РАН”, 2006.
4. **Вахромов Е. Е.** Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации. Международная педагогическая академия, М., 2001.
5. **Колпакова, А. Н.** Креативность студентов-педагогов как фактор их самоактуализации в обучении. Санкт-Петербург, 2007.
6. **Кокс Р** Богатата жътва на Ейбрахам Маслоу, послеслов към книгата на А. Маслоу “Мотивация и личност”. С., “Кибеа”, 2001, с. 409–440.
7. **Маслоу А.** Самоактуализация, Психология личности. Тексты. М., 1982, с. 108–117.
8. **Маслоу А.** Новые рубежи человеческой природы. М., 1999.
9. **Маслоу Е.** Мотивация и личност. Кибеа. С., 2001.
10. **Маслоу А.** На подступах к психологии бытия. Киев, PSYLIB, 2003.
11. **Мотков, О. И.** О парадоксах процесса самоактуализации личности, Магистр, 1995, №6, с. 84–95.
12. **Няголова, М. Д.** Психология субъекта А. В. Брушлинского и американская гуманистическая психология: сопоставление теоретико-методологических конструктов. Субъект, личность и психология человеческого бытия. Труды Института психологии РАН, под ред. В. В. Знакова и З. И. Рябикиной. М., “Институт психологии РАН”, 2005, с. 95–112.
13. **Няголова, М.** Хуманистичната психология. Велико Търново, Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”, 2006.
14. **Овчинникова, Л. А.** Развитие самоактуализации в структуре интегральной индивидуальности студента средствами психологического тренинга. М., 2007.
15. **Павлова Т. А.** Проблема креативности в работах Абрахама Маслоу. сб. “Индивидуальность в современном мире”, под ред. Н. Е. Мажара и В. В. Селиванова. Смоленск, Универсум, 2005, с. 57–61.
16. **Budgental, J.** Humanistic psychology: A new breakthrough, American Psychologist, 18, 1963, pp. 563–567.
17. **Budgental, J. F. T.** The first invitational conference on Humanistic Psychology. Journal of Humanistic Psychology, 1965, v. V, №2, pp. 180–181.
18. **Cassel, R. N.** Third force psychology and teacher education in relation to contiguity and standards. Education; Fall 2001, Vol. 122 Issue 1, 2001, pp. 205–210.

19. **Garneau, J.** La psychologie humaniste, La lettre du psy. Volume 9, №2, Février 2005.
20. **Kaplan, A.** Maslow: Le Ménagement, trad. par Eric de Rochefort, John Wiley & Sons, Inc., 2002.
21. **Keutzer, C. S.** A Humanistic Approach to Teaching Humanistic Psychology, Teaching of Psychology, vol. 2, № 3, 1975, pp. 114–117.
22. **Koffka K.** Principles of Gestalt Psychology, Lund Humphries, London 1935.
23. **Kuhn T.** The structure of Scientific Revolutions, University of Chicago Press 1962.
24. **Lorr, M., R. R. Knapp.** Analysis of a self-actualization scale: The POI, Journal of Clinical Psychology.
25. **Louart, P.** Maslow, Herzberg et les théories du contenu motivationnel, Les Cahiers de la Recherche CLAREE, IAE-USTL, 2002.
26. **Maslow, A.** Humanistic science and transcendent experiences, Journal of Humanistic Psychology, 1965, v. V, №2, pp. 219–227.
27. **Moss, D.** The Roots and Genealogy of Humanistic Psychology, in: K. Schneider, J. Bugental, J. Pierson (Eds.) Handbooks of humanistic psychology, Thousand Oaks, CA: Sage 2005.
28. **Pearson, E. M.** Humanism and individualism: Maslow and his critics, Adult Education Quarterly, 1999, vol. 50, Issue 1, pp. 41–46.
29. **Probst, G. K.** Using the Personal Orientation Inventory (POI) to Measure Psychological Attributes that Prevent Academic Success, Journal of Clinical Psychology.
30. **Schultz, D. P., S. E. Schultz.** A history of Modern Psychology, HBJ 1987.
31. **Warmoth, A.** Humanistic Psychology and Humanistic Social Science, Humanity and Society, v. 22, № 3, August 1998, pp. 15–25.
32. **Werz, F. J.** The role of the humanistic movement in the history of psychology, Journal of Humanistic Psychology, v. 38, №1, Winner 1998, pp. 42–70.